

Formiranje novinarskog načina mišljenja kao ključna paradigma obrazovanja novinara: Revitalizacija istine u senci propagandnog medijskog modela globalizma

Radivoje Petrović¹

Univerzitet Union Nikola Tesla, Fakultet za sport, Srbija

doi: 10.5937/comman12-14678

Sažetak: Strukturne promene u novinarstvu proteklih decenija nametnule su obavezu redefinisanja akademskog obrazovanja novinara. Jedna od ključnih paradigmi u tom procesu je formiranje novinarskog načina razmišljanja. Reč je o kategoriji novinarske veštine koja je skoro potpuno zaboravljena. Novi koncept obrazovanja išao bi u dva pravca: profesionalnom i ideološkom. Prvi bi u svom fokusu imao 1. osnovne standarde profesije, 2. kritičko mišljenje i 3. razvoj istraživačkog duha, kao neophodne za kompetentno bavljenje poslom. Insistiranje na slobodi izražavanja, nezavisnosti, integritetu, istini, tačnosti, poštenju, nepristrasnosti, poštovanju ljudske ličnosti, odbacivanju diskriminacije i svesti o sopstvenoj odgovornosti novinara obezbedilo bi već u obrazovnom procesu potencijalnu moralnu i profesionalnu branu manipulativnom asortimanu propagandnog medijskog modela. Nezavisno i pošteno mišljenje je bit novinarske profesije, ali ta večita novinarska istina vapi da se vrati u univerzitetsku praksu. Razvijanje istraživačkog duha studenata novinarstva, kao integralnog dela njihovog pristupa stvarnosti, nagovestilo bi smisaoni otpor kolonijalnoj demokratiji koju sa sobom donosi propagandni medijski model. Usmeravanje novinarskog načina razmišljanja u ideološkom pravcu imalo bi u fokusu: 1. ukidanje uticaja kolonijalne vrednosne matrice, 2. raskid sa ideologijama prošlosti i autošovinizmom, 3. kulturni model zasnovan na minimumu zajedničkih tradicija i vrednosti i 4. promena svesti na talasu nacionalnih, a ne kolonijalnih potreba. Cilj ovakvog pristupa novinarskom obrazovanju je da se institucionalizuje misaona osnova za izgradnju zdrave demokratske i nacionalne svesti, kao značajnog segmenta profesije sa aspekta uticaja i značaja medija u društvu. Time bi se, u suštinskom pogledu, zahvaljujući tako usmerenom profesionalnom načinu razmišljanja, stvorila ideološka, moralna i stručna podloga za formiranje nacionalnog pola demokratske javnosti.

Ključne reči: kritičko mišljenje, novinarstvo, profesionalni standardi, propagandni model medija, ideologija, kolonijalna svest

¹ Kontakt sa autorom: radivoje.petrovic@yahoo.com.

1. Uvod

Proizvodnja sadržaja u medijima, ne zaboravimo to, deo je takozvane „industrije svesti”. Pri tome, najsigurniji profit u takvoj industriji ne nastaje iz proizvodnje vesti po meri istine, već iz sadržaja nametnutih od marketinških agencija, političkih moćnika i struktura koje kontrolišu tokove državnog novca. U takvom profesionalnom ambijentu, neposredni proizvođači sadržaja – novinari – „sigurno napreduju ka mestima menadžera, urednika... itd. tako što sami usvoje vrednosti vlasnika” (Chomsky, 1994: 48-49).

Tako se mediji, pod pritiskom političkih interesa i sponzorskih zahteva, pretvaraju u „bljutavu kašu”, a neposlušni proizvođači sadržaja u „beskućnike i likvidatore prijatelja”, kako je o tome pisao Irvin Šo. Upravo zbog toga, „profesionalcima ostaje da amputiraju svest i služe establišmentu u maskirnoj uniformi ‘nezavisnog novinara’, koji misiju psa čuvara (engl. *watch dog*) nose okolo kao lovački trofej” (Reljić, 2016: 128).

Propagandni medijski model, o kom su pisali Herman i Čomski (Herman & Chomsky, 1988), uzima svoj danak i ostavlja trag i na budućim novinarskim generacijama. Suštinski gledano, reč je o *sistemskoj pristrasnosti medija*, čije informacije namenjene javnosti pomažu održavanju nekritičkog *status quo*-a. Interes kapitala je postao osnovni parametar razgraničenja između onoga što bi mediji trebalo da budu i onoga što jesu. Svi problemi predstavljaju se i objašnjavaju sa stanovišta ekonomije i krupnog kapitala. Mediji su usmeravani nedemokratskim ciljevima, a svaka kritika se već u povelju isključuje iz javnosti ili maksimalno marginalizuje. Tome na ruku idu tzv. filteri kroz koje mora da se propusti svaka vest: vlasništvo nad medijima, uticaj oglašivača, izvori informacija, organizovani prikriveni pritisci i nekada antikomunizam, a danas rat protiv terorizma ili, u najnovije doba, ponovo strah od Rusije. Na taj način, vesti sistematski postaju propagandne poruke.

Gde je u takvom društvenom kontekstu mesto akademskog obrazovanja budućih novinara? Koliko profesori novinarstva, u svetlu ovakvih procesa, mogu da insistiraju na novinarskom uverenju, koje se suprotstavlja „uverenju” vlasnika? Koliko kao predavači svesno lažemo svoje studente kada ih uveravamo, a da i sami u to ne verujemo, da se „novinar ne može prisiliti na izražavanje mišljenja protivno svojoj savesti”?

Na drugoj strani, demokratska društva nemaju alternativu za slobodne medije u kojima dominiraju „neopredeljenost i nepristrasnost, sloboda od ko-

ristoljublja u mišljenju i rasuđivanju”, jer je to supstrat naše civilizacije u kojoj „traganje za istinom ima dugu istoriju” (Arent, 1994: 64). Najviše sveta krava u novinarstvu je samo novinarstvo, govorio je Selds (Seldes, 1950), dokazujući kako se štampa u realnosti pretvara u sredstvo izvršne vlasti i korporativnog kapitala (Reljić, 2016: 133). Kako da novinar ostane slobodan nasuprot sistematskom i agresivnom ukidanju tih sloboda? Može li akademski obrazovni proces da spreči da sluganstvo nastavi da bude glavna odlika novinarstva i u godinama koje slede?

2. Dva stuba novinarskog mišljenja

Nastojanje da se u akademskom obrazovnom procesu novinara ugrade efikasni mehanizmi koji bi makar preventivno delovali protiv tzv. *medijskog globalizma*, sa svim negativnostima koje sa sobom donosi, moglo bi se nazvati i begom od medijskog terorizma, imajući u vidu dalekovido izrečenu ocenu Anrija Lefevra (Lefevr, 1960), prema kojoj su „korporacije i komercijalizacije institut slobode informisanja pretvorile u terorizam”. Otuda ne čudi što se danas u savremenom svetu na korporativne medije gleda kao na oružje bez konkurencije, a što je u skorašnjim iskustvima „od svih bombi i raketa za Pentagon jači bio stroj američkih medija” (DiMaggio, 2008: 26).

Gledano sa tog aspekta, akademske obrazovne institucije morale bi novinara novog doba da osposobe da razume ove složene društvene procese u vezi sa sopstvenom profesijom i svojim budućim radnim ambijentom, kao i da izgradi sebe kao kompetentnog tumača savremenosti i pomogne publici da shvati svet oko sebe (Lazarsfeld & Merton, 1957). Uprkos kristalnoj jasnoći ovakve obrazovne potrebe budućih novinara, u javnim raspravama o ovoj temi stručnjaci se još iscrpljuju u jalovim akademskim diskusijama o odnosu teorije i prakse u pripremi studenata za ulazak u novinarstvo, ili o ovladavanju tehnologijama, kao primarnoj dimenziji njihovog prilagođavanja savremenom trenutku novinarske veštine.

Ne sporeći ni jednog trenutka važnost i ovih momenata u obrazovanju budućih novinara, savremena kretanja i strukturna kriza novinarske profesije, o čemu smo samo u naznakama govorili u uvodnom delu, sistematski se van stručnog fokusa već dugo drži nešto što predstavlja suštinu novinarske profesije, i to onu suštinu koja je savremenim globalističkim kretanjima zgažena, a reč je o *novinarskom načinu razmišljanja*. Ovo „zanatsko” razmišljanje moglo bi se

najjednostavnije definisati kao način na koji novinar prilazi događaju, ličnosti, ili pojavi i iz toga, snagom svog profesionalnog angažmana crpi maksimum za javnost, u čije ime nastupa, radi i odgovara.

Da je reč o posebnom i specifičnom pristupu, pokazuju bezbrojne situacije u svakodnevnom životu, u kojima stotine i hiljade ljudi ne vide ono što oseća istančani novinarski nerv. Treba li reći da je upravo to ono što novinare danas, u eri naraslog građanskog i participativnog novinarstva, razlikuje od svih drugih i može da ih čini spokojnim, uprkos neopreznim i katastrofičarskim prognozama kako sada svi mogu da budu novinari. Obrazovati akademske građane za novinarsku profesiju prioritetno znači naučiti ih da novinarski razmišljaju. Ovakav način razmišljanja, koji se vezuje za novinarsku profesiju, počiva na dva temeljna stuba:

1. novinarski integritet;
2. ideološke odrednice.

Iako novinarstvo nikad nije bila nauka, već veština, tokom viševekovnog razvoja i usavršavanja, iskristalisale su se tri osnovne *komponente novinarskog integriteta* koje kapitalno utiču na njegov kvalitet. To su:

1. osnovni standardi profesije,
2. kritičko mišljenje i
3. razvoj istraživačkog duha.

Bez poštovanja pravila profesije, maksimalnog ispoljavanja kritičkog mišljenja prema svakom događaju, ličnosti ili pojavi i nepopravljive radoznalosti i istraživačkog nemira, nema dobrog i u javnosti prihvaćenog novinarstva.

Usmeravanje novinarskog načina razmišljanja *u ideološkom pravcu* imalo bi u fokusu četiri momenta:

1. ukidanje uticaja kolonijalne vrednosne matrice
2. raskid sa ideologijama prošlosti i autošovinizmom;
3. kulturni model zasnovan na minimumu zajedničkih tradicija i vrednosti; i
4. promena svesti na talasu nacionalnih, a ne kolonijalnih potreba.

3. Novinarski integritet

Rasprava o profesionalnim komponentama neophodnim za formiranje novinarskog načina razmišljanja – osnovnim standardima profesije, kritičkom mišljenju i razvijanju istraživačkog duha – predstavlja teren za analizu medijskog i novinarskog integriteta, kategorija kojima se u proteklih nekoliko godina posvećuje velika pažnja, a na račun kojih je izrečeno mnogo reči uglavnom opravdane kritike, što je novinski kratko i efektno obuhvaćeno kroz naslov jedne od tih studija. „Novinarstvo oteto od novinara, mediji oteti od javnosti!” Polazeći od nesporne činjenice da „nijedan od do sada osmišljenih mehanizama za kontrolu medija nije bio delotvoran”, kao i da „upravo institucije koje je medijska industrija osnovala da reguliše sopstvenu moć jasno pokazuju nesposobnost medija da služe javnom interesu i da se razvijaju samostalno, a ne pod spoljnim pritiskom (države), kao i nemogućnost da poštuju profesionalne standarde koji su namenjeni očuvanju javnog interesa”, taj raskorak moglo bi i moralo bi da premosti – akademsko obrazovanje (Hrvatinić & Petković, 2014: 10-15).

3.1. Osnovni standardi profesije

U projektovanju novinarskog načina razmišljanja, kroz akademski obrazovni proces, kad je reč o *profesionalnim standardima*, treba imati u vidu dve stvari:

1. Poštovanje profesionalnih standarda *polazi od svesti novinara o sopstvenoj odgovornosti*, ali i odgovornosti medija u kom radi, kao i odgovornosti globalnog delovanja informacionog sistema. „Profesija se podržava i održava usvajanjem standarda i svešću o njihovoj bitnosti”, a takav pristup moguće je trajno usaditi samo posredstvom obrazovanja. „To je ono što se naziva dostojanstvom poziva, ali i života onoga ko se opredelio za novinarsku profesiju” (Jevtović, Petrović & Aracki 2014: 277).
2. Novinari i mediji su dužni da *služe javnom interesu*, pa se medijski integritet može ostvariti samo ako postoji konsenzus oko te njihove uloge i, naravno, ako zadovolje komunikacione potrebe građana. „Značenje (ili sadržaj) javnog interesa ne može biti unapred utvrđeno. Umesto toga, njegov sadržaj definiše se kroz javnu raspravu u kojoj se suočavaju posebni interesi svih učesnika. Javni interes ne podrazumeva društveni konsenzus o određenom (javnom) pitanju,

već smernicu koja određuje poseban način upravljanja. U tom smislu, javni interes je *javna korist*, koju baštini javnost u celini, bez obzira na to šta su interesi pojedinaca u datom trenutku” (Hrvatini & Petković, 2014: 10-15).

Kroz medijsku i novinarsku praksu iskristalisalo se desetak osnovnih profesionalnih standarda, bez kojih nema ni svakodnevnog praktičnog rada, niti specifičnog misaonog pristupa događajima, ličnostima i pojavama. To su: sloboda izražavanja i sloboda kritike, nezavisnost i integritet, istina, tačnost, poštenje, nepristrasnost, poštovanje ličnosti, odnos prema izvorima, eliminisanje diskriminacije i, kao kruna svega, odgovornost, o kojoj je već bilo reči (Malović, 2005).

Svi standardi o kojima govorimo počivaju na istini. Istina je temelj svake profesije, a u novinarstvu, a time i kroz obrazovanje novinara, ona mora da ima posebno mesto. „Istina nije samo profesionalni standard, već i etička norma koja trostruko obavezuje: kao pravo, kao dužnost i kao odgovornost.” (Jevtović, et al., 2014: 275) Budući da je ambijent modernog sveta sazdan na svemu, samo ne na istini, koja se „može naći tek u novinarskim etičkim kodeksima”, ili je „iluzija koju nemaju ni reporteri školskih zidnih novina”, nije li poslednja odbrana profesije obrazovna matrica koja obezbeđuje maksimum profesionalnog znanja i etičkog vaspitanja na osnovama onoga što se danas sa nostalgijom naziva klasično novinarstvo (Reljić, 2016: 122)?

U takav stav uverava nas i činjenica da „politička i etnička pripadnost novinara često ima više uticaja na njihove stavove prema problemima novinarstva od njihove svesti o hitnosti zajedničke akcije za izgradnju i odbranu profesionalnih standarda i identiteta” (Hrvatini & Petković, 2014: 39). Ako ih akademsko obrazovanje sistematskom stručnom kampanjom ne vrati istini, kao najpogubnijoj žrtvi globalizma i delovanja propagandnog medijskog modela, onda će uskoro sa visokoškolskih institucija izlaziti novinari po meri političkih moćnika i vladajućeg korporativizma, bez ambicija da razmišljaju van okvira onih koji ih unajmljuju.

Viziju novinara koji poseduje osoben način razmišljanja, karakterističan za novinarsku profesiju možda je u svetlu standarda žurnalizma najbolje definisao Džozef Pulicer: „Moralna načela novinarstva: uvek se boriti za napredak i promene, nikada ne tolerisati nepravdu i korupciju, uvek se boriti protiv demagoga svih stranki, stalno oponirati privilegovanim i javnim proneveriteljima, uvek

saosećati sa siromašnima, uvek podupirati javno dobro, nikada ne biti zadovoljan samo objavljivanjem vesti, uvek biti potpuno nezavisan, ne bojati se napasti zlo, bez obzira na to da li ga je izazvala plutokratija ili centri moći” (prema Valić Nedeljković, 2017: 15).

Bitka između primene i poštovanja osnovnih novinarskih standarda i profita kao glavnog i jedinog novinarskog standarda u novom dobu mora početi na katedrama žurnalistike. I to bez sigurnih garancija da će senzacionalizam i tabloidizacija otići brzo u ropotarnicu medijske istorije.

„Ozbiljno novinarstvo je nestalo s medijske scene, povuklo se u zapećak, a nekada velika novinarska imena se tu i tamo nađu na nekoj međunarodnoj konferenciji, pa lamentiraju o dobrim starim vremenima. Šta je medijski senzacionalizam? Marvin Kalb, harvardski profesor, definisao je tabloide kao ‘srozavanje ozbiljnih vesti i promociju seksa, skandala i *infotainment*’. Tabloidizacija je svetski fenomen, koji je Frank Eser uveo kao termin u nauku o medijima rekavši: ‘Na mikronivou možemo tabloidizaciju posmatrati kao medijski fenomen koji nameće medijima standarde koje traže publika i komercijalni interesi. Na makronivou tabloidizaciju možemo posmatrati kao društveni fenomen koji potiče i simbolizuje suštinske promene u konstituciji društva’ (Malović, 2007).

3.2. Kritičko mišljenje

Kritičko mišljenje je druga važna komponenta novinarskog integriteta. Prema definiciji Centra za kritičko mišljenje Pointer instituta iz Amerike, ono se definiše kao „proces intelektualne discipline u okviru koga se aktivno i umešno konceptualizuju, primenjuju, analiziraju, sintetizuju i procenjuju informacije prikupljene ili generisane posredstvom opažaja, doživljaja, razmatranja, rasuđivanja ili saopštavanja, kao vodič za verovanje i akciju” (Geisler, 2015). Iskusni poslenici u novinarstvu napominju da je razvijanje kritičkog mišljenja preduslov za bavljenje ozbiljnim, za razliku od tabloidno-zabavnog novinarstva. To znači:

1. *izgradnju nezavisnog i samostalnog sistema* istraživanja, prikupljanja, selekcije i obrađivanja činjenica,
2. *pri čemu nema straha niti robovanja kultovima ličnosti ili drugim autoritetima.*

Nezavisno i pošteno mišljenje je bit novinarske profesije. Obezbediti informacije koje drugi nemaju, kanalisati misli sa merom koja nije nametanje, jasno vrednovanje drugačijih stavova, standarda i vrednosti, uz procenu na osnovu argumenata, interpretacija i uverenja, predstavljaju osnovni profesionalni kvalitet ovakvih novinara. „Oni su osposobljeni za konkurentni nastup na tržištu, jer osluškujući puls javnosti pitaju u njeno ime, hrabro i odgovorno, rušeći tabue, mitove i odomaćene predstave” (Jevtović, Petrović & Araracki, 2014: 55).

Kada govorimo o potrebi postojanja kritičkog mišljenja kao neophodnog u konstrukciji novinarskog načina razmišljanja, onda u prvi plan ističemo duh profesionalne nezavisnosti novinara, koji bi trebalo da se usađuje još od početka studija žurnalizma. Valja izgraditi takav stav kod mladih novinara koji podrazumeva da, javno iznoseći kritike, mišljenja i komentare, oni ne pristaju na neutralnost ili ćutanje, već snagom uma i duha postaju borci za istinu, odani društvu, a ne vlasnicima medija za koje rade ili političkim partijama koje ih svojataju.

Racionalan pristup, koji razvija kritički duh kod mladih novinara, mora da uključi i svojevrstu bateriju pitanja, sa kojima bi bilo prirodno da se suočavaju svaki put kad kreću u novu bitku za istinu, čime se stvara dodatna snaga i motiv da se na takvom kursu istraje:

- koliko je tema koju istražujemo opasna za političku elitu?
- kojim informacijama raspolažemo i da li smo imali problema pri njihovom prikupljanju?
- koliko smo uvažili suprotstavljene izvore, nudimo li prepoznatljivu poruku za publiku?
- da li je profesionalizam pobedio strah?

Razmatrajući ovo pitanje, zalažemo se za novinarstvo sa stavom. Zašto? Ključna reč u svemu tome je kredibilitet autora, jer – posmatrano sa komunikološkog stanovišta – ako se informativno jezgro redukuje u skladu sa interesima elita, informativnost će se izgubiti u propagandnim nanosima. Možda je tu potrebu za kritičkim mišljenjem najbolje izrazio Volter Lipman (Lippman & Merz, 1920) svojom često citiranom sentencom: „Kad svi misle slično, niko ne misli dovoljno”.

Kritičko mišljenje nije veština sa kojom se čovek rađa, već se ono uči, kao što to nije preka potreba samo ljudi koji bi da budu novinari. Ipak, bez tih poteza koji stvaraju osnovu za kritičko mišljenje teško da se može postati novinar,

makar ne u onom smislu kako se nekada o njima govorilo sa poštovanjem. Kritičko mišljenje podrazumeva:

1. *aktivno slušanje*, što podrazumeva istovremeno koncentrisanost i razmišljanje;
2. *analiziranje uočenog, promišljanje i vrednovanje* stavova koje čujemo ili čitamo;
3. *uočavanje razloga* zašto je nešto rečeno baš tako, kad i gde je rečeno;
4. *zauzimanje stava* prema onome što je rečeno; i
5. *veština da jasno i bez konflikta izrazimo, objasnimo i odbranimo svoj stav.*

Količina i stepen problematičnosti informacija kojima je danas savremeni čovek izložen, a posebno novinar, nameće u ovom svetu usavršenih manipulacija preku potrebu da se promišlja, preispituje, pažljivo čita i sluša, a onda procenjuje šta je istinito, a šta zlonamerno. Snaga kritičke misli svakog pojedinca danas je mera njegove slobode, budući da nepostojanje kritičkog mišljenja znači da postajemo nesvesni zarobljenici medijskih, ekonomskih, političkih i svih drugih manipulacija kojima nas društvo pretvara u poslušno stado. Kako prepoznati ove procese u savremenom svetu i izgraditi sopstvene odbrambene mehanizme, jedan je od zadataka u novom pristupu akademskom obrazovanju novinara.

3.3. Razvijanje istraživačkog duha

Razvijanje istraživačkog duha kao integralne veštine novinarskog načina razmišljanja, predstavlja originalnu i neophodnu kategoriju u procesu redefinicije uloge novinarstva u novom vremenu i spasavanja budućnosti i obraza profesije u uslovima systemske pristrasnosti koju nameće globalizam. Ako pođemo od izreke „vest je ono što pokušavaju da sakriju, ostalo je PR” – onda je jasno da se moderni žurnalizam svodi na otkrivanje informacija koje neko ne želi da otkrije ili da se sazna. Tu se dolazi do pojma istraživačkog novinarstva, što je samostalni i dubinski rad novinara koji se, prema iskustvima iz dugogodišnje prakse svodi na traganje za tri stvari: motivi, interes i novac. (Berg, 2007)

Pet osnovnih pitanja na kojima počiva cela praktična konstrukcija novinarstva (ko, šta gde, kako, zašto), dobijaju u slučaju istraživačkog novinarstva nešto drugačiji oblik:

1. Ko nedostaje u ovoj priči?
2. Šta je njen kontekst i šta je pozadina priče?
3. Gde mogu da pronađem informacije i da se uverim kroz čitav niz provera i najmanje tri nezavisna izvora da su podaci verodostojni i da ih mogu koristiti?
4. Kada je za tu informaciju važna rasna, nacionalna, verska, seksualna, politička ili svaka druga vrsta pripadnosti?
5. Zašto će neke informacije biti uključene u priču, a neke ne, i zašto neko ima interes da nam to saopšti nudeći vam besplatnu informaciju, zašto neko ima interes da se tema pojavi, odnosno ne pojavi u medijima, i zašto se njome bavimo baš u ovom trenutku? (Kljajić, 2013).

Razvijanje istraživačkog duha u sebi objedinjuje mnoge kvalitetne ciljeve o kojima smo već govorili u ovom radu: reč je o vrhunskom profesionalizmu i visokim etičkim i moralnim načelima, uz poštovanje kodeksa zarad uspostavljanja sopstvenog profesionalnog integriteta i kredibiliteta. Uprkos tome, istraživanja i iskustva koja su objedinjena u raspravi o istraživačkom novinarstvu pre skoro tri godine u organizaciji UNDP-a i CINS-a, pokazuju da se studenti retko dobrovoljno odlučuju za istraživački angažman, rukovođeni činjenicom da je to posao koji nije ni malo atraktivan i zahteva mukotrpan rad, odnosno zato što je reč o poslu koji u većini redakcija srpskih *mainstream* medija ne postoji.

Iskustvo sa beogradskog FPN-a i Katedre za novinarstvo i komunikologiju pokazuje da se 70 odsto studenata završne godine opredeljuje da pređe na PR, dakle još u školskoj klupi odlučuju se da idu linijom manjeg otpora. Kad se takvoj profesionalnoj defanzivi studenata doda generalno sve manji prostor u redakcijama i javnosti za istraživački novinarski angažman, onda postaje jasnije koliko je urgentna potreba da se budući novinari osposobe za ovu vrstu posla, svesni da je to neophodno i za njihov i za opstanak novinarstva kao časne profesije.

Istraživanja govore da je 60–75 odsto sadržaja u štampanim medijima u Srbiji čist ili prikriveni PR, a svega 25–45 odsto može da se nazove informativnim novinarstvom, ne istraživačkim, zbog čega se istraživačko novinarstvo seli u neprofitni sektor. Takođe, istraživanje pokazuje da u referentnim srpskim štampanim medijima, ne u tabloidima, ne postoji ili postoji manjak interpretacije, odgovora na pitanje zašto. U najvećem broju štampanih medija pojavljuje

se jedan, nijedan ili izvor koji je „blizak“ nekome, iza čega se uvek krije bar polutabloidnost (Kljajić, 2013).

Sve to se dešava u skladu sa propagandnim medijskim modelom globalizma, čemu jedina dugoročna brana može da bude drugačije obrazovan, vaspitan i usmeren budući novinar, naoružan profesionalnim kvalitetima koje zagovara upravo ovaj rad. Ako je tačna dijagnoza za medijske sisteme bivših jugoslovenskih republika, a danas u tranziciji, da su senzacionalizam i tabloidizacija doprinieli padu profesionalnih standarda, oseki kritičkog mišljenja, manjku etičnosti i blagom iščezavanju organizovanog istraživačkog žurnalizma, u uslovima sopstvenog siromaštva i snažnog uticaja stranog medijskog kapitala, gde je izlaz u profesionalnom osposobljavanju i ohrabrivanju novih generacija novinara za drugačiji angažman od onog čiji smo akteri danas.

4. Ideološko usmerenje

Novinarski način razmišljanja, kao integralni deo akademskog procesa obrazovanja novinara u modernom vremenu, neizostavno podrazumeva i čitav korpus ideološkog osposobljavanja za razumevanje i tumačenje globalnog društvenog konteksta, u kom se, kad je reč o medijima i komuniciranju, „umesto demokratskog pluralizma informisanja uspostavlja totalitarni pluralizam propagandi” (Reljić, 2016). To je deo evropskog i svetskog poretka koji se karakteriše kao „*kolonijalizam*”, složen sistem koji se „*ekonomski* sastoji od izrabljivanja izvora i ulaganja radi izvlačenja profita; *politički* donosi uvođenje strane uprave nad kolonizovanom; *kulturno* – to je misija civilizovanja i opravdavanja izrabljivanja; *pravno* donosi različito definisan status ljudi i regiona u centru i na periferiji; *vojno* su tu snage za interevenciju kolonizatora. Svi ovi elementi su u porastu koji se može jasno pratiti u protekle dve decenije” (Hofbauer, 2012: 13).

U takvom ambijentu, najugroženija vrednost postaje istina, a nezavisno novinarstvo i slobodni novinari kolateralna šteta. Većina novinara, pokazuju neka istraživanja u SAD, imaju suženu svest o moralnom značenju svojih aktivnosti. „Akteri medijskih kampanja kao da su odustali od svog moralnog diskursa i u svojim akcijama insistiraju na čisto funkcionalnoj utilitarsističkoj logici. Mediji i novinari su podređujući subjekti stvarnosti, što se u specijalnom ratu koristi za žrtvovanje profesionalne etike” (Jevtović, 2000: 20–21).

Imajući to u vidu, ideološko usmeravanje novinarskog načina razmišljanja imalo bi u fokusu četiri ključna momenta:

1. *ukidanje uticaja kolonijalne vrednosne matrice;*
2. *raskid sa ideologijama prošlosti i autošovinizmom;*
3. *kulturni model zasnovan na minimumu zajedničkih tradicija i vrednosti;*
4. *promena svesti na talasu nacionalnih, a ne kolonijalnih potreba.*

4.1. Ukidanje uticaja kolonijalne vrednosne matrice

Srpski mediji i najagresivniji deo domaće političke elite, od pada Berlinskog zida i eskalacije neoliberalnog nasilja, ispoljavaju *rasistički samoprezir* prema sve-
mu što je srpsko. U tako prepariranoj javnosti stvoren je medijski pristup u kom je sramota i pomisliti da bi nešto naše, srpsko, moglo biti dobro ili čak bolje u odnosu na njihovo, evropsko, američko, svetsko. To je samo refleks evropskog stanja u kom „rasizam nije posledica neukosti, već element središnje svetonazorne matrice Zapada”, a „prikriveni nesvesni rasizam pokreće se prilikom svakog zaoštavanja odnosa sa nezapadnim narodima” (Murza, 2015: 198–199).

Uprkos tome što se u našem slučaju agresivno ispoljila u „satanizaciji” Srba, koja još nije završena, kod nas je ta tehnologija primenjena po logici samosatanizacije: ono što su nam radili drugi, sada činimo sami sebi. Neograničeni prostor svih ovih godina imaju već prepoznatljivi stvaraoci koji su se istakli u ruženju sopstvenog naroda, čime je stvorena vrsta zatvorenih autorskih krugova u koje se ulazi po stepenu lojalnosti ideologiji rasističkog samoprezira.

U tesnoj vezi sa tim je i potreba napuštanja i suprotstavljanja *apologiji superiornosti metropole* (EU, SAD). Politička mantra „Evropa nema alternativu” ili ideološka floskula „šta mi kao mala Srbija možemo protiv moćne Amerike”, izgradili su u društvu i javnom diskursu pogubnu kulturološku karakteristiku nekritičkog ugledanja u svemu što stiže sa Zapada (Babak, 2007). Umesto da sebe gledamo očima onih koji ostvaruju svoje interese nauštrb naših, potrebno je izgraditi takvu akademsku obrazovnu strategiju u profesionalnoj pripremi budućih novinara koja će popuniti duboke pukotine u osećanju nacionalnog identiteta, prevashodno kod novinara, a onda njihovim radom i kod svekolike javnosti.

Neoliberalna idolatrija privatizacije i slobodnog tržišta, uprkos svim nepovoljnim domaćim iskustvima, i dalje okupira stranice i programe domaćih medija i predstavlja profesionalnu religiju kojoj ne prestaju dnevna klanjanja. U

takvom pristupu prepoznaje se jedna od manipulacija na liniji medijskog propagandnog modela globalizma – davanje prvenstva interesima Zapada, umesto da cilj integracija i ekonomske politike bude napredak Srbije.

Sve to odvija se zahvaljujući dosadašnjoj praksi i ponašanjima koja „idu u prilog nekompetentnosti i servilnosti srpske vladajuće nomenklature i *podaničkom diskursu* koji dominira na domaćoj akademskoj i medijskoj sceni” (Dušanić, 2014: 80). Otpor tom podaničkom ili rajetinskom pristupu u javnom govoru i medijima, zaokružuje eliminisanje te kolonijalne vrednosne matice kao pravila lojalnog ponašanja iz fokusa budućih novinara.

Ako je tačna ocena da je „obezglavljena Srbija nakon petooktobarskih promena, kao glavna karakteristika ustavnog i institucionalnog režima, plod *efikasnog inženjeringa stranih sila* u Srbiji” (Jovanović, 2014: 97–98), onda je jasno sa koliko odgovornosti u obrazovanju budućih novinara valja pristupiti ovim poslovima, budući da ćemo u suprotnom nastaviti sa kontinuitetom u nazadovanju, sa opasnošću da se utopimo bezmalo u status kolonijalnog poseda. Prekid sa takvom praksom počinje u medijima, a unutar medija – obrazovanjem novinara na ovim ideološkim postavkama.

4.2. Raskid sa ideologijama prošlosti i autošovinizmom

Vrlo često smo svedoci da se u javnoj sferi ideologije titoizma i jugoslovenstva pojavljuju kao otpori srpskom nacionalnom osećanju, identitetu i tradicijama, a nekadašnja doktrina o srpskoj naciji kao vladajućoj i ugnjetačkoj, fabrikovana i nasleđena iz komunizma, oživljava se u svakom trenutku kada se na dnevni red stavi rešavanje tzv srpskog pitanja.

Danas je, uprkos istorijskom iskustvu političkog i identitetskog jugoslovenstva, i dalje od svih postjugoslovenskih država najraširenije u Srbiji, tačnije u njenoj eliti, pre svega kulturnoj. Štaviše, upravo je ovaj jugoslovenski identitet u srpskoj eliti ono plodno tlo na kom se danas razvio i nov i opasan fenomen – *autošovinizam* (Antonić, 2014: 31–32). Na tom talasu u Srbiji je porastao broj onih intelektualaca i građana koji daju veću prednost inostranim interesima i vrednostima nego nacionalnim. Mediji i novinari davali su i daju svoj puni doprinos tim procesima, pa je neophodno da se takva praksa prekine i usmeri u suprotnom pravcu prvenstveno iz fakultetskih aula i amfiteatara, dakle već u procesu obrazovanja.

Tome na ruku ide i podatak da ideja jugoslovenstva od početka predstavlja svojevrsnu negaciju i neuviđanje istorijskih i kulturnih činjenica, bezuslovno osporavanje svakog egzistencijalnog oblika srpskog stanovišta, pa je i svako novo projektovanje državno-društvenih entiteta na osnovama ideja jugoslovenstva, tzv. *jugosfera*, skopčano sa novim pokušajima srpskog samoporicanja, koje bi ponovo trebalo da upravlja javnom svešću (Petrović, 2015: 323). Nije li i naše permanentno uslovljavanje za ulazak u EU dodatno opterećeno upravo tim zahtevima, koji drugi nisu imali, a među nama su se dobro ukorenili? Eliminisanje tog duha samoporicanja, prvo iz obrazovnih programa, a potom i iz glava ljudi, jedan je od prevashodnih zadataka u izgradnji novog obrazovnog koncepta u kome novinarski način razmišljanja ima jedno od centralnih mesta (McAllister, 2012).

4.3. Kulturni model zasnovan na minimumu zajedničkih tradicija i vrednosti

„Unutar srpske istorije u njenom toku, postoje značajni prekidi, koji i danas dovode do kolebanja u osnovnim identitetskim pitanjima i do nesigurnosti povodom izbora puta kojim će se dalje ići” (Ković, 2014: 157). Drugim, rečima, u Srbiji je u dugom vremenskom periodu prisutan duhovni diskontinuitet između današnjih generacija Srba i njihovih predaka, između današnjih ideala i srpskih istorijskih sećanja. Zajedničke tradicije i vrednosti predstavljaju jedan od najefikasnijih kohezionih faktora bez koga se zajednica raspada pri prvom iskušenju.

Upravo zbog toga potrebno je vratiti se kulturnom modelu unutar kog će biti zadovoljen kriterijumi iz neobjavljenog dokumenta Ruskog instituta za strateška istraživanja (RISI) u kom se kaže da u sve haotičnijem svetu ljudi žude za sigurnošću, a ona bi se mogla ponovo naći, najjednostavnije rečeno, u porodičnim vrednostima i nacionalnoj državi. U tom smislu, istorijsko pamćenje je značajan resurs svake nacije, koja računa na slobodu i izvesnu budućnost. Izgrađivati medijski sistem, strategiju medijskog razvoja i unutar nje akademsko obrazovanje novinara na ovim osnovama, značilo bi povratak izvornoj društvenoj ulozi medija kao kontrolora vlasti i jednog od ključnih činilaca zdravog nacionalnog identiteta.

Alternativa takvom kulturnom modelu je „pseudokultura zapadnjaštva”, koja već sada određuje naš život i ambijent, pretvara male narode i države u kulturnu periferiju u kojoj lagano nestaje kultura naših predaka i naše tradicije „na čemu se formira kultura otpora pozapadnjavanju, čiji će uspesi biri prezreni, njena dostignuća cepana i gažena, a umetnici optuživani za lokalizam, tradicionalizam, nacionalizam” (Reljić, 2016: 171). Nismo li i sami svedoci ovakvih procesa među nama? Stoga bi i buduće novinare trebalo usmeravati tako da na osnovi nespornih istorijskih činjenica stvaraju javno mnjenje o sopstvenom narodu kao narodu duge, slavne prošlosti i bogatog nasleđa, što Srbima nikad nije manjkalo, jer se takvi narodi, kako potvrđuje istorija, ne mogu lako kolonizovati.

4.4. Promena svesti na talasu nacionalnih, a ne kolonijalnih potreba

Adekvatna uloga medija u srpskom društvu danas podrazumeva mnogo aktivniji otpor i odbacivanje sve češće nametnute „promene svesti” sa adresa spoljnih „industrija svesti” (Hejvud, 2004: 215), na jednoj, i opredeljivanje za promenu svesti na talasu „srpskog stanovišta”, na drugoj strani. Za takvu kompleksnu ulogu neophodno je izgraditi novu, umnogome drugačiju mentalnu matricu novinara u kojoj bi se u medijskom tretiranju svakog važnog segmenta društvenog života, njegovih reformi i razvoja postavljalo jednostavno pitanje – koji je najbolji način za razvoj Srbije kao celine.

Danas, kada je Srbija raspolučena između dva paradigmatična opredeljenja: dogmatskog i domaćom političkom propagandom nametnutog za „Evropu koja nema alternative”, i većinskog, prema kom članstvo u EU nije bezuslovno, a karakteriše ga da „interes Srbije nema alternative”, nesporno je da se jedino kroz sopstveni, na zdravim temeljima izgrađeni nacionalni identitet, mogu na prihvatljiv način proizvesti nove sopstvene vrednosti i mudrom selekcijom usvojiti sadržaji i vrednosti iz drugih kultura. Drugim rečima, nacionalno (srpsko) stanovište ni jednoj od ovih opcija ne može da šteti, ako je primarni cilj interes Srba i građana Srbije. To je najsigurniji putokaz i za medije i za akademsko obrazovanje budućih novinara u vremenu koje dolazi, kao i najsigurniji izlaz iz dugogodišnjeg osnovnog konflikta srpskog društva.

5. Zaključak

Obrazovani na takvim osnovama, novinari budućnosti mogu da budu istinski izvođači radova na izgradnji strukturisanog i zdravog javnog mnjenja, otpornog na sve manipulativne zamke zapadnog propagandnog modela (Pratcanis & Aronso, 2010). Tako pripremljeni, oni će biti u stanju i obavezi da po sistemu „toplog zeca” propuste kroz javno propitivanje sve kreatore i aktere sumnjivih političkih i drugih odluka, da spreče obilje sramotnog ćutanja povodom bitnih životnih stvari kao što je, recimo, ulaženje GMO hrane u Srbiju na mala vrata ili posledice po biološki opstanak nacije posle upotrebe osiromašenog uranijuma u bombardovanju 1999. godine, o čemu se ne govori ni šapatom već 18 godina.

Rezultati sistematskog delovanja medija na javnoj sceni u tranzicionim društvima, kakvo je i srpsko, više je nego poražavajući: „sve iz čega smo tranzitirali i sve što smo reformisali bilo je bolje od onog u šta smo kroz ove falš procese u kolonijalnoj demokratiji stigli” (Reljić, 2014: 93). Po toj inerciji, funkcionisanje medija i angažman novinara, osim časnih izuzetaka, nastavlja se i danas. Izostanak profesionalnih kriterijuma – novinarskog integriteta i idejnih postulata, zasnovanih na nacionalnim vrednostima, dakle medijsko samoporicanje i odsustvo nacionalnog (srpskog) stanovišta, rezultiralo je nepostojanjem nacionalnog pola demokratske javnosti.

Bezbroj primera u prilog ovome samo pojačava neophodnost da se od početka, procesom obrazovanja novinara, stvore uslovi za drugačiji raspored na polju demokratske javnosti. Tako su, recimo,

„obrazovni standardi Evrope nezgrapno i nekritički postavljeni iznad nacionalnih ciljeva u obrazovanju, ako smo ih nekada i imali, a da to nije izazvalo nikakvu reakciju ni medija, ni tako formiranog javnog mnjenja. Kako je moguće da se medijski ignoriše činjenica da se Vojska Srbije pretvorila u vazalnu instituciju čiji je vrhunac funkcionisanja ispomoć stranim trupama u mirovnim operacijama. Iako ustavni režim Srbije karakteriše nepostojanje snažnog institucionalnog i političkog poretka u državi, raspolućenost unutar izvršne vlasti, razdrobljena politička scena pod uticajem proporcionalnog izbornog sistema, feudalizovana izvršna vlast i, uz sve to, uticaj stranih ambasada prilikom formiranja srpskih vlada, treba li se pitati gde je u takvom zamešateljstvu interes Srbije i većine njenih građana, odnosno

kome se mediji obraćaju ako ne tretiraju ove ključne životne probleme” (Petrović, 2015: 329).

„Tek kada se stvori nacionalni pol demokratske javnosti, koje ima svoje reprezentativno medijsko prisustvo, u kojem biva predstavljena ideja nacionalne i demokratske države..., može se dalekosežno problematizovati vladajuća politika” (Lompar, 2014:196).

Ili, obrnutim putem tumačeno, razmatranje i problematizovanje najvažnijih pitanja u društvu moguće je i ako pored opšteg pola demokratske javnosti postoji nacionalni pol, sa zadatkom da razmatra, problematizuje i propituje stvari sa nacionalnog stanovišta, a takav segment javnosti moguć je samo posredstvom medija u kojima rade novinari pripremljeni profesionalno i ideološki za takve zadatke. Pre svega, osposobljeni za novinarski način razmišljanja koji složenu društvenu stvarnost vidi, shvata i tumači rukovođen kriterijumima i sposobnostima izloženim u ovom radu.

Literatura

- Antonić, S. (2014). Stanje društva i strategija obnove. In S. Kurćubić Ružić (ed.), *Ka srpskom stanovištu* (pp. 23–39). Beograd: Evroguinti
- Arent, H. (1994). *Istina i laž u politici*. Beograd: Filip Višnjić.
- Babak B. (2007). *The CNN Effect in Action How the News Media Pushed the West toward War in Kosovo*. New York: Palgrave Macmillan.
- Berg, H. (2007). *Istraživačko novinarstvo*. Beograd: Clio.
- Chomsky, N. (1994). *Secrets, Lies and Democracy*, interviewed by Deavid Barsamian, Tucson, USA, Odonian Press.
- DiMaggio, A. (2008). *Mass Media, Mass Propaganda – Examining The News in the War on Terror*, Lanahm: Lexington Books.
- Dušanić, J. (2014). Ka ekonomskom oporavku. In S. Kurćubić Ružić (ed.), *Ka srpskom stanovištu* (pp. 75–98). Beograd: Evroguinti.
- Geisler, J. (2005). Critical Thinking: What Do You Mean by That?. *Poynter*. Posećeno 20.06.2017. URL: <https://www.poynter.org/news/critical-thinking-what-do-you-mean>
- Hejvud, E. (2004). *Politika*. Beograd: Clio.
- Herman, E. & Chomsky, N. (1988). *A Propaganda Model, excerpted from Manufacturing Consent: The Political Economy of the Massmedia*, New York, Pantheon Books. Posećeno 20.06.2017. URL: <http://chomsky.info/consent01/>
- Hofbauer, H. (2012). *Naručena istina, kupljena pravda – kolonijalizam Evropske unije*. Beograd: Jasen.
- Hrvat, S. & Petković, B. (2014). Regionalni pregled. In J. Matic (ed.), *Značaj medijskog integriteta: vraćanje medija i novinarstva u službu javnosti* (pp. 9–57), Novi Sad: Novosadska novinarska škola.
- Jevtović, Z., Petrović, R. & Aracki, Z. (2014). *Žanrovi u savremenom novinarstvu*. Beograd: Jasen.
- Jevtović, Z. (2000). *Totalitarizam i masmediji*. Negotin - Beograd: Studio Ras.
- Jovanović, M. (2014). U potrazi sa snažnom državom. In S. Kurćubić Ružić (ed.), *Ka srpskom stanovištu* (str. 95–123). Beograd: Evroguinti.
- Kara-Murza, S. (2015). *Demontaža naroda*. Beograd: Informatika.

- Kljajić, V. (2013). Izlaganje na panel diskusiji „Istraživanje istraživačkog novinarstva“, Beograd, decembar 2013.
- Ković, M. (2014). Znamenje pobeđe, uzroci poraza: kontinuiteti i diskontinuiteti srpske istorije. In S. Kurćubić Ružić (ed.), *Ka srpskom stanovištu* (str. 149–170). Beograd: Evroguinti.
- Lazarsfeld, P. & Merton, R. (1957). *Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action*. In B. Rosenberg & D. M. White (eds.), *Mass culture: The Popular Arts in America*. Glencoe: The Free Press.
- Lefevr, A. (1973). *Antisistem – prilog kritici tehnokratizma*. Beograd: Radnička štampa.
- Lippman, V. & Merz, C. (1920). A Test of The News, *New Republic - special supplement*, 23 (1920): 1–42.
- Lompar M. (2014). Misao o srpskom stanovištu. In S. Kurćubić Ružić (ed.), *Ka srpskom stanovištu* (pp. 171–197). Beograd: Evroguinti.
- Malović, S. (2005). *Osnove novinarstva*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Malović, S. (2007). Izlaganje na regionalnoj konferenciji „Sloboda i nezavisnost medija: između klijentelizma, vlasništva i komercijalizacije“, Sarajevo, 2. i 3. novembar 2007.
- McAllister, T. (2012). Walter Lippman and the Crisis in Journalism. *The Public Discourse*, The Witherspoon Institute, Princeton. Posećeno 20.06.2017. URL: www.thepublicdiscourse.com/2012/11/6771/.
- Petrović, R. (2015). Nacionalno stanovište kao javni interes u medijskom kompleksu tranzicionih društava – primer Srbije. *Kultura polisa*, 28: 315–328
- Pratkanis, A & Aronso, E. (2010). *Age of Propaganda – The Every Day Use and Abuse of Persuasion*. Santa Cruz: University of California.
- Reljić, S. (2014). *Kriza medija i mediji krize*. Beograd: Službeni glasnik.
- Reljić, S. (2016). *Mediji i treći svetski rat*. Beograd: Catena mundi.
- Seldes, G. (1950). *Tisuću Američana*. Zagreb: Društvo novinara NR Hrvatske.
- Valić Nedeljković, D. (2007). *O novinarstvu i novinarima*. Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije: Novi Sad.

Radivoje Petrović
University Union Nikola Tesla, Faculty of Sport, Serbia

FORMING THE JOURNALISTIC MINDSET AS THE KEY PARADIGM OF JOURNALISM EDUCATION – REVITALIZATION OF THE TRUTH IN THE SHADOW OF THE PROPAGANDA MODEL OF GLOBALISM

***Abstract:** In recent decades, structural changes in journalism have imposed the need to redefine the academic education of journalists. One of the key paradigms in that process is the formation of journalistic mindset. This is the category of journalistic profession almost completely forgotten. In that sense, the new concept of education would go in two directions: professional and ideological. The first one, professional, would have the following: 1. Core standards of the profession 2. critical thinking and 3. development of research spirit, as the necessary components for the competent engagement in business. The ideological direction of journalistic way of thinking would have four important moments: 1. Eliminating the impact of dominant values of rich Western societies as a colonial ideology 2. Insisting on national, rather than foreign interests, 3. Employing the cultural model based on common traditions and values and 4. Changing the consciousness, and focusing on national rather than the colonial one. The aim of this approach to journalistic education is to institutionalize a solid basis for the development of healthy and democratic national consciousness, as an essential segment of journalistic profession, in terms of the impact and significance of media in society. This well-oriented professional way of thinking, would then help in creating the ideological, moral and professional basis for the formation of national aspect of democratic public, which in terms of the current absence of this component, results in inadequate presentation of ideas of national and democratic state.*

***Keywords:** critical thinking, journalism, professional standards, propaganda model of media, ideology, colonial consciousness*